

מחקרים

□ צבי זוהר, מסורת ותמורה – התמודדות חכמי ישראל כמצרים ובסוריה עם אתגרי המודרניזציה 1880-1920, ירושלים תשנ"ג, הוצאת מכון כן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, 319 + XVI עמודים.

מחקר בדבר אופני התמודדותם של רבני מצרים מזה ורבני חלב ודמשק מזה עם בעיות הלכיות שנתעוררו עקב המודרניזציה. בין הבעיות הנידונות: תקפותה של מערכת המשפט הממלכתית בתחומים שמחוץ לאוטונומיה המשפטית היהודית, התאמת ההלכה עקב שינויים טכנולוגיים (הטלגרף, הרכבת, החשמלית, מערכת אספקת המים ועוד). הפסיקה בעניינים אלה היתה חדשנית ונועזת במצרים, שמרנית בחלב וקדובה לכך בדמשק. מכאן אישור להנחה שחכמי 'הספרדים' היו פתוחים יותר לתחיש מחכמי האשכנזים, אבל מחקרו של צבי זוהר מראה כי פתיחות זו התקיימה לא בכל מקרה אלא על רקע נסיבות כלליות, כגון מערכת המינהל והתחיקה במדינה, ונסיבות קהילתיות, כגון מקומם של הרבנים בקהילה. בכללו זהו מחקר חדשני הן בהכללתו והן בפרטי דיונו, המסתייע בספרות מחקר מעודכנת ומפגיץ יכולת מרשימה בניתוח המקורות ההלכיים ששימשוהו. הספר 'מהווה תרומה משמעותית למחקר ההשוואתי של דפוסי המודרניזציה בקהילות היהודיות בעת החדשה' – כדברי פרופ' ש"נ אייזנשטט במבוא.

□ יוסף מאיר, בעיקר במחתרת – יהודים ופוליטיקה בעיראק, תל-אביב תשנ"ד, הוצאת נהריים – מרכז להפצת תרבות יהודי עיראק, 314 עמודים.

מחקר על המעורבות הפוליטית של היהודים בעיראק במפלגות פוליטיות לגאולות, במחתרת הציונית ועוד. מעניין במיוחד הוא הדיון המפורט, והראשוני בתחומו, בפעילותם במפלגה הקומוניסטית המחתרתית ובארגונים מסונפים לה, כמו 'הליגה למלחמה בציונות'. היהודים היו גורם ניכר במפלגה זו, גם בעמדות בכירות, ושניים מהם שמשו בתפקיד המקביל למוז"ל המפלגה. חלק מיוחד עוסק במחקר השוואתי של המחתרת הציונית והמחתרת הקומוניסטית, במכלול של הבטים (אידיאולוגיה, ארגון, חינוך והסברה, מימון, תרבות דיבור ועוד). הספר בכללו מביא שפע של מידע ונקרא בעניין רב.

□ משה גברא, חכמי ישראל שבתימן ר' דוד משרקי, בני-ברק תשנ"ג, הוצאת המכון לחקר חכמי תימן, כב + 259 עמודים.

ר' דוד משרקי היה מגדולי חכמי תימן במאה ה-18 וחיבר פירושים לשולחן ערוך – 'שתילי זיתים על או"ח', 'ראשי בשמים' על יו"ד. בין היתר הוא צידד בפסיקה על-פי השר"ע בעוד שרוב חכמי תימן באותה תקופה המשיכו לצדד בפסיקה על-פי הרמב"ם. לעומת זאת הוא גרם לחזרה לתפילה בנוסח תימן לעומת המקובלים שנטו לנוסח התפילה הספרדי. הספר עוסק בתולדותיו ובחיבוריו של ר"ד משרקי והוא מבוסס על עבודת ד"ר של גברא על חכמי תימן במאה ה-18.

□ מיכל שרף, איילת חשקי כלילת יופי – תולדות ר' אהרן פרץ מג'רבה ופיוטיו, לוד תשנ"ד, מכון הברמן למחקרי ספרות, 180 עמודים.

ר' אהרן פרץ חי באי ג'רבה (תוניסיה) ונפטר ב-1766, שימש כראש הקהילה וכראש מחיבתא, חיבור פירושים ודרושים, שחלקם נדפסו, חשובות בהלכה ופיוטים. הספר שלפנינו עוסק בתולדות חייו ובשירתו, על רקע שירתם של יהודי תוניסיה במאות ה-17 וה-18, מביא את 15 הפיוטים שחיבר פרץ, בצירוף דברי הסבר לתכניהם ולצורותיהם, לדרכי עיצובם ולמידת החידוש שבהם. כן הובאו כספר שני שירים מאת ר' חזקיה ב"ר אהרן פרץ. הספר מוסיף לידיעותינו על משוררי תוניסיה (פראגי שואט, נהוראי ג'ימון ואחרים).

□ Elena Romero, *La Creación Literaria en Lengua Sefardí*, Madrid 1992, Editorial MAPFRE S.A., 341 pp.

סקירה מקיפה של הספרות בספרדית-יהודית. שלושת הפרקים הראשונים סוקרים את הסוגות המסורתיות של ספרות זו: שירת הקודש, פרשנות המקרא, הלכה והגות יהודית. שלושת הפרקים האחרונים – את הספרות החדשה: עיתונות וסוגות מודרניות אחרות, הרומאן,

המחזה ועוד. הפרק האמצעי מציג סוגה ייחודית, ה'קופלאס', המגשרת בין המורשת הקלאסית ליצירה החדשה. ספר שימושי, המעיד על התרחבות המחקר בספרות הספרדית-יהודית בספרד בשנים האחרונות.

□ Ženi Lebl, *Jerusalimski Muftija*, Beograd 1993. Nova, 210 pp.
מחקר על פעילות המופתי הירושלמי חג' אמין אל-חויסיני בשנות מלחמת העולם השנייה, שאת רובן הוא עשה ברומא ובברלין. הספר, כתוב בסרבית-קרואטית ומבוסס על תיעוד, מתאר את פעילות המופתי בשירות הנאצים, במיוחד בתחום יוגוסלאביה לשעבר, שבה הוא סייע בארגון יחידות ואפן-ס"ס מוסלמיות. המופתי עשה רבות גם לשיכנוע המוסלמים בעולם להצטרף לצד היטלר וקרא לרצוח את היהודים בכל מקום שאפשר למוצאם. הוא קרא לגרמניה ולאיטליה לבטל את הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל, לאסור על הגירה יהודית לארץ ערבית כלשהי ולהכיר בזכות פלשתינה ומדינות ערב לפתור את 'הבעיה היהודית' בתוכן, על-פי הדגם הגרמני, כלומר על-ידי השמדה המונית.

קבצים

□ מנחם בן-ששון (עורך), ספונות — מחקרים ומקורות לתולדות קהילות ישראל במזרח, סדרה חדשה, ספר שישי (כא), ירושלים תשנ"ג, הוצאת מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, 312 + XI עמודים.

שבעת המאמרים בקובץ ממוקדים במגעים שבין התרבות הערבית-היהודית למקורות קדומים של עם ישראל בין המאות ה-10 ל-18. המאמרים — בתחומי הגות והיסטוריה, פרשנות, לשון ומילונאות — הם: דב שוורץ על הרעיון המשיחי במשנת ר' יהודה הלוי וגלגולו בפרובאנס; אליעזר בן-שן על תורגמנים יהודים בשירות בריטניה במזרח התיכון; עופר לבנה-כפרי על פירוש קראי לספר חבקוק; יוסף ינון פנטון על פירוש פרקי דרבי אליעזר לר"י אבן מלכה עם תרגום והשגות ר"י דמן עכו; נחם אילן, מדרש על אברהם אבינו בהגדה מג'רבה; הדסה שי על מחצבים, מתכות ומונחי צורפות בערבית-יהודית ביניימית; משה סוקולוב על רשימות ספרים מגניזת קאהיר (מעזבון נחמיה אלרוני ז"ל).

□ משה בראשור (עורך), מסורות — מחקרים במסורות הלשון ובלשונות היהודים, כרך ז, ירושלים תשנ"ג, האוניברסיטה העברית, המרכז ללשונות היהודים, מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל, 192 + XVI עמודים.

שמונה מאמרים בקובץ. יצחק אבישור: יסודות ארמיים קדומים בערבית היהודית של עיראק; שלמה אלקיים: הפיוט 'על הקדוק' לרבי דוד אלקיים; יהושע בלאו: 'אצלנו באלאנדלוס, אצלנו במגרב'; משה בראשור: עיונים במסורות של שרש 'לשון לימודים' לר"ר בירדוגו; אפרים חזן: חריזה ומבטא בשירי ר"ד חסין; יוסף טובי: שרידי תרגום ערבי קדום לתורה; צוגויה סאסאקי: המרכיב העברי-ארמי ביידיש; עפרה תירוש-בקר: על המשניות המשוקעות בפירוש לויקרא מאת ישועה בן יהודה.

עזר

□ אברהם הטל, יהדות צפון-אפריקה: ביבליוגרפיה, מהדורה שנייה מורחבת, ירושלים תשנ"ג, הוצאת מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, 672 + 103 עמודים.
ביבליוגרפיה זו, פרי עבודה שקודדה של עשרות שנים, כוללת יותר מרבעה עיולים, כמעט פי שניים מהמהדורה הקודמת, שיצאה לאור בתשל"ג ואזלה. הביבליוגרפיה כוללת ספרים, מאמרים כתב-עת ובעיתונים, עבודות לתואר מוסמך וד"ר — בעברית ובלשונות אחרות. העיולים סודרו במדורים: צפון-אפריקה (כללי), לוב, תוניסיה, אלג'יריה ומארוקו — בכל מדור חלקים נפרדים לעברית וללועזית, ובכל חלק הסדר הוא לפי א"ב של שמות המחברים. לספר נוספו מפתחות של שמות המחברים ושל נושאי החיבורים, בעברית ובצרפתית. זהו ספר עזר חיוני לכל העוסק בכתובים על יהודי צפון-אפריקה. המחבר הוא ביבליוגרף, חוקר וספרן בכיר במכון בן-צבי.

□ רחל כהן, תנועת 'צעירי ציון' 'דרור' בצפון-אפריקה, יובל שנים 1943-1993, בהוצאת המרכז לתרבות וחינוך של ההסתדרות הכללית של העובדים, 22 עמודים.
סקירה פופולארית של תולדות תנועה זו והתפתחותה. היא הוקמה בתוניס, מיד לאחר השחרור

מהכיבוש הנאצי, והתפשטה לאלג'יריה ולמארוקו. ב־1947 הצטרפה לתנועה העולמית 'דרור'. היתה תנועה חלוצית המונית ראשונה במגרב, כ־600 מחבריה נקלטו בארץ, כשליש מהם בהתיישבות.

זכרונות

□ ג'ני לבל, הסיגלית הלבנה – שנתיים וחצי בגולאג היוגוסלאבי לנשים, תל־אביב תשנ"ד, הוצאת עם עובד, ספריית זהות, 151 עמודים.

במשך שנתיים וחצי הוחזקה ג'ני לבל במאסר ובעבודות פרך בגולאגים לנשים ביוגוסלאביה, ללא משפט ובחשאי. הסוד נשמר במשך כ־40 שנה וכאשר התגלה התברר שחלקים גדולים מהאוכלוסייה שיתפו פעולה עם הכולשת, בלשו אחר ידידיהם והלשינו. יוגוסלאביה נחשבה ליבראלית יחסית למדינות קומוניסטיות אחרות, אבל מתברר שהיא לא נפלה במאומה מ'האח הגדול' הרוסי, אף שהיתה מסוכסכת עימו פוליטית. הספר הוא עדות אישית מרגשת של עיתונאית יהודייה שציפה לה עתיד זוהר, אך נפלה במלכודת שטמן לה יריד. במעצר היא עומדת במבחנים אנושיים קשים ואינה מאבדת את צלם האדם. המחברת חיה בארץ מאז שנות החמישים ועוסקת בחקר יהדות יוגוסלאביה.

ספרות לנוער

□ אורית עוזיאל, אהבה ירושלמית, אורים: אבי כץ, תל־אביב 1993, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 94 עמודים.

סיפור לבני נעורים, על אהבה בין צעיר שעלה מאסתאנבול לנערה ירושלמית. העלילה תמימה, ואילו ההווי של שכונה ספרדית והדמויות שבה מתוארים בחן רב וכאמינות. המחברת היא כלת פרס זאב לשנת 1992.

□ דוד בן־קיקי, המפתח של בני רַקת, תל־אביב 1992, הוצאת תמוז, 221 עמודים. סיפור היסטורי, הפותח בטבריה ערב המרד הגדול נגד הרומאים, ממשיך לרומא ולספרה, קופץ על־פני כ־1400 שנה לטולדו ערב הגירוש מספרד ושוב קפיצה לאמסטרדם ולאשוויץ במלחמת־העולם וחזרה לטבריה ערב הקמת המדינה ואחר העצמאות. במרכז העלילה סיפורה של משפחה אחת. המחבר, יליד טבריה ודור עשירי בארץ, מוצא משפחתו מטולדו. זה ספרו התשיעי.

דעות

□ יוסף מאיר, הבעיה הפלסטינית והיחס אל הערבים בישראל, תל־אביב תשנ"ג, הוצאת המחבר, 96 עמודים.

אין זה ספר ראשון הדן בסכסוך הישראלי־פלסטיני, אבל המחבר, כמי שגדל בארץ ערבית (בעיראק) סבור שיש מן הראשוניות בטיעונו. את צדקת התביעה הישראלית כלפי הפלסטינים הוא מבסס בעיקר על הדדיות, לאמור על התנהגות הערבים כלפי המיעוטים היהודיים בארצותיהם ולא על טיעונים כמו התועלת שהערבים מפיקים מהמפעל הציוני. העובדה שיש להם הרבה מדינות ולנו – אחת, השואה וכיו"ב. בחלק השני, הדן בערבים בישראל, מציין המחבר שחלק ניכר מהם אינו מזדהה עם מדינת ישראל ומדגיש את הסכנות בהמשך קיומו של מצב זה.